

Fältmaterial för kursen inägomarker 11-12 maj

Bråbygden och Stensjö

Innehåll

Praktisk information	2
Resor	2
Mat	2
Utrustningslista	2
Förberedande läsning	2
Digitala hjälpmedel (se också sist i kursmaterialet)	2
Schema	3
Bråbygden	4
Krokshult - historisk markanvändning	5
Krösås – historisk markanvändning	10
Fornlämningar Bråbygden	12
Biologiska värden	13
Hamlade träd	15
Stensjö by	16
Historisk markanvändning	17
Fornlämningar Stensjö	22
Biologiska värden	24
Manual till att använda historiska kartor under kursen	26
Kartbild.com	26
Georefererade kartor från lantmäteriet, i Avenza maps	26
Övrigt	27

Praktisk information

Resor

Kursen startar vid Bråbogården i Bråbygden kl 9.00 dit var och en behöver ta sig med bil. Vid Bråbogården, kan vi parkera de bilar som inte behövs under dagen. Parkeringsutrymmet vid besöksmålen är nämligen lite begränsat. Efter dagens slut tar vi med alla bilar till Oskarshamn, där vi övernattar på Clarion Hotell Post, på Östra Torggatan 13 i Oskarshamn. Om du kommer dagen innan och vill ha en extra övernattnings på hotellet, kontakta hotellet direkt.

Samåkning: Vi har antagit att många kommer med bil och att vi kan självorganisera samåkning. Se efter i deltagarlistan om det finns några som du skulle kunna samåka med till Bråbygden. Kontakta i första hand varandra direkt för att samordna resandet.

Om du reser kollektivt är det lämpligt att ta sig till Oskarshamn.

Meddela Anna om du

- 1) behöver skjuts från Oskarshamn.
- 2) har platser över i bil och kan skjutsa några från/till Oskarshamn.

Mat

- Hela kursen är i fält, inklusive fika och lunch. Dessa är förbeställda. Vi hjälps åt med att bära dem i fält. Ta gärna med egen vattenflaska därutöver.
- Middag och frukost äter vi på hotellet.
- 12 maj kommer vi att ta med fika och lunch från hotellet. Vi har inte fått riktigt klart för oss hur den paketeras ännu. Ta med egen termos och gärna en låda att lägga lunchen i.

Utrustningslista

- Kläder efter väder och övrig fältutrustning som du behöver. Vi kommer att vara ute hela dagen oavsett väder.
- Fältkompendiet. Vi kommer att använda det under kursen.
- Termos och matlåda för dag 2.
- (Padda/mobiltelefon med nedladdad Avenza maps och georefererade kartor – frivilligt, se sist i häftet)

Förberedande läsning

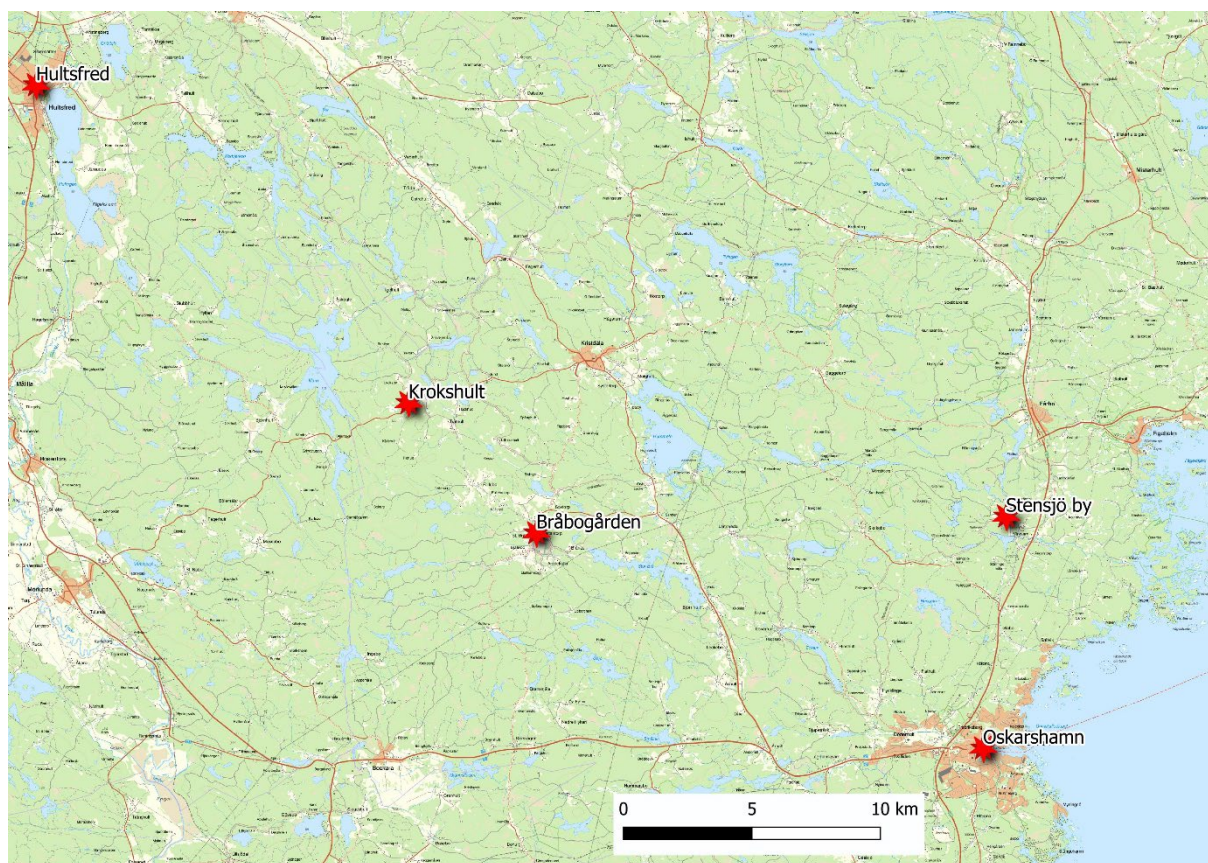
- Kunskapssammanställning om inägomarker.
- Fältkompendium. Läs översiktligt. Skriv ut och ta med.

Digitala hjälpmedel (se instruktioner sist i fältmaterialet)

- Avenza maps, med importerade georefererade kartorna över Krokshult och Krösås.
- <https://app.raa.se/open/fornsok/> (spara genvägen till mobil/padda).
- <https://kartbild.com/#15/56.4058/14.7097/0x4> (spara genvägen till mobil/padda).

Schema

Tid	Aktivitet
11 maj	
9.00	Samling för vid Bråbogården för samåkning i färre bilar till Krokshults NR Introduktion till kursen och platsen, samt fika Fältvandring Krokshult, inklusive lunch i fält Transport till Krösås Fältvandring och fika vid Krösås
16:30	Avslutning för dagen och avfärd till Oskarshamn, Hotel Post
18:30	Middag
12 maj	
	Frukost, utcheckning och medtagande av matsäck för dagen.
8:30	Avfärd mot Stensjö by Fältvandring med medhavd fika och lunch Eftermiddagsfika och avslutning
16:30	Tack och avfärd

Figur 1. Översiktskarta kursen inägomark.

Bråbygden

Bråbygden är en bit av ett gammaldags Småland med en sällsynt flora och fauna. En unik landsbygd på ca 5 400 hektar belägen i Kristdala socken, Oskarshamns kommun. Här finns en levande landsbygd där det anordnas evenemang, naturnära kurser och utbildningar.

Miltals med hägnade gärdesgårdar ramar in slätterängar och beteshagar. Hamlade träd står som statyer i det böljande landskapet. Fägatorna trampas ännu av nötkreatur som vallas in till mjölkning. Vandringsleder visar upp kulturlandskapet.¹

Bråbygden är beläget på Småländska höglandet i Oskarshamns kommun, Kristdala församling och omfattar ett antal byar. Det är ett småbrutet odlingslandskap i skogsbygd som är unikt i sitt slag i Sverige idag. Liksom många andra småbrukarbygder var byarna i Bråbygden på väg mot avfolkning och nedläggning, men under 1990-talet lyckades man vända den negativa trenden genom "bete, arbete och samarbete"². Syftet med arbetet var att få bygden att överleva samtidigt och samtidigt bevara odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden. En intresseförening skapades, liksom ett Naturrum och flera nya projekt inklusive återupptagen hamling och ängsslåtter. Bönderna kunde få del av naturvårdsmedel för att ersätta en del av sitt arbete och det gav fint resultat i form av ökad mångfald. Det finns mycket att inspireras av från Bråbygden. Läs gärna boken "Bygden där vinden vände" från 1999, som innehåller en mängd vackra bilder av Peter Gerdehag och texter av Mårten Aronsson som är både faktamässigt innehållsrika och poetiska.³ Det finns också mycket information på intresseföreningens hemsida <https://www.brabygden.se/>.

Figur 2. Fägata i Krokshult 1980. Foto: John-Eric Gustafsson.

En del av Bråbygden är beläget över högsta kustlinjen därför har moränen kvar den blandning av block, sten, grus och finare jordar som inlandsisen lämnade efter sig. Betesmarkerna är steniga men relativa bördiga. Även åkrarna är bördigare än de många stenrösen och murarna ger sken av. Inägomarkerna också rika på hamlade träd och enstaka ängar slås ännu. Bråbygdens kulturlandskap som brukas och hålls öppet av fyra större djurgårdar och ett tiotal fritidsbönder. Under kurser kommer

¹ <https://www.brabygden.se/>

² Gerdehag & Aronsson 1999, s 175.

³ Den finns att köpa antikvariskt, t.ex. via Bokbörsern

vi att besöka två gårdar: **Krokshult** och **Krösås** ca sex km väster om Kristdala, och sex km nordväst om Bråbogården i St. Bråbo där vi samlas (Figur 3).

Figur 3. Översiktskarta Bråbygden

Krokshult - historisk markanvändning

Krokshultsbygden klassas som riksintresse för kulturmiljövården för sitt rika och varierade kulturlandskap. Krokshult är reservat sedan början av 1990-talet (utökat 2010). När reservatet bildades var Krokshult en mjölkgård som varit i kontinuerlig drift i samma släkt sedan 1700-talet. Det omfattar totalt 22 hektar och förvaltas av Länsstyrelsen i Kalmar län. Krokshult är ett utmärkt exempel på det äldre, småskaliga jordbruk som en god bit in på 1900-talet dominerade södra Sverige och framförallt det Småländska höglandet. Reservatet uppvisar hela skalan från små till medelstora åkrar i mosaik med ängar, öppna och trädbärande hagmarker, gårdsmiljö, talrika stenrösen, omfattande hägnader och hamlade träd.

Krokshultsbygden har varit bebodd sedan stenåldern, men det var inte förrän tidig medeltid (från och med 1200-talet) som marken började röjas. Redan på 1300-talet var de bästa odlingsmarkerna uppodlade och vid denna tid organiserades byplatsen. Bynamnet Krokshult har antingen med det gamla mansnamnet Krok att göra eller med böjda ägofigurer eller terrängavsnitt. Ordet -hult betyder liten skog eller skogsdunge. Byns namn omnämns första gången i ett brev från 1422, där Gunnolf i Kroxehulte står bland de så kallade fastemännen.⁴

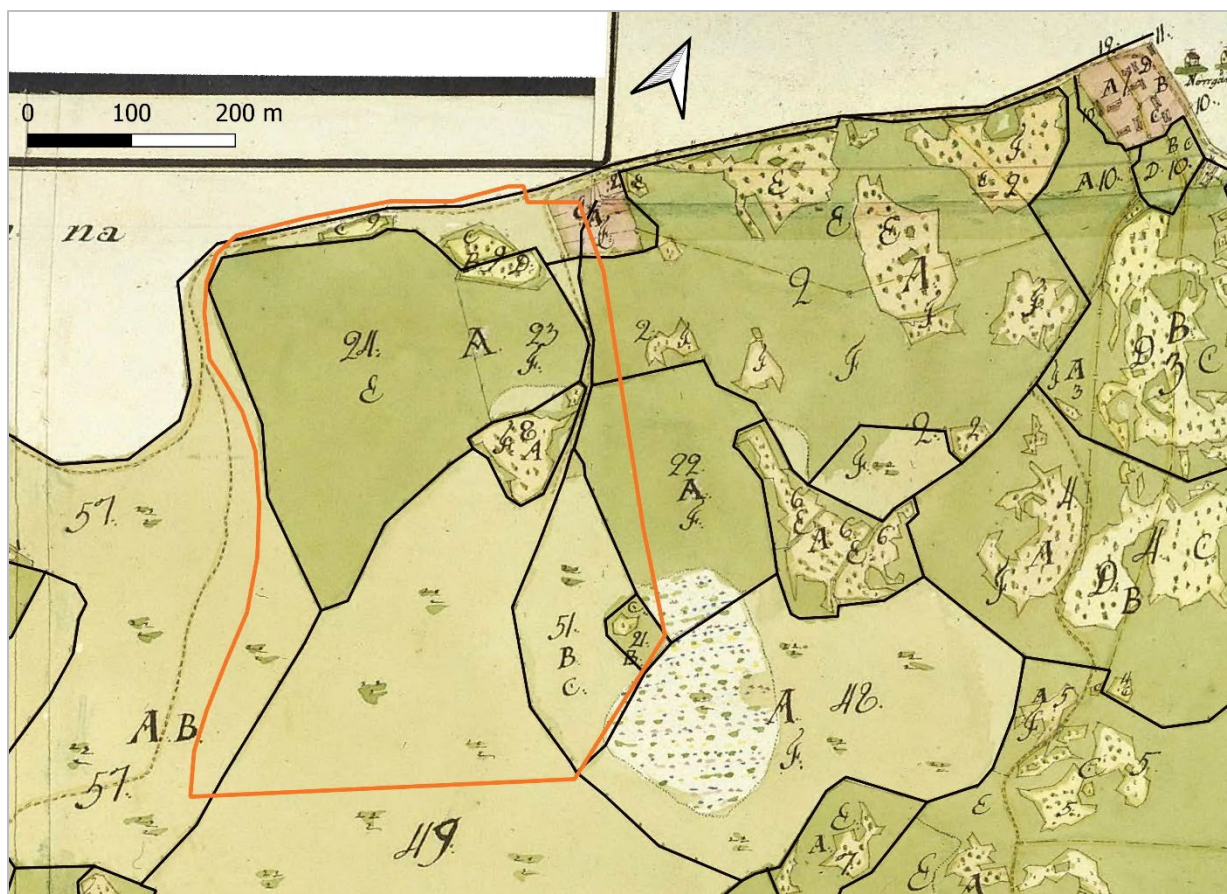
Vid beskattningen av boskap under 30-åriga kriget nämns två brukare i byn, Sven och Jon. **Boskapen** i byn var sammanlagt 2 oxar, 2 stutar, 9 kor, 4 kvigor, 3 hästar, 16 getter, 12 får och 2 svin. Åkerarealen motsvarade endast 4 tunnors utsäde.⁵ Därutöver fanns djur under ett års ålder som var obeskattade.

⁴ Ur reservatets skötselplan

⁵ Gerdehag, Aronsson 1999. Bygden där vinden vände, s 64

Figur 4. Krokshult Södergård vid storskiftet 1778. Reservatet är markerat med röd linnje och hägnaderna är förstärkta med svart. Mörkare gröna fält var ångar och ljusgröna var betesmark och skog. Se uppförstorad bild över reservatet i Figur 5.

Figur 5. Reservatets placering (röd linje) i storskifteskartan från 1778 över Krokshults södergård. Den rosa figuren i reservatets norra hörn är tomtmark, gula fält är åker, mustigt grönt är äng och blekgrönt är backar och skog. Hägnaderna är förstärkta i kartan. Lägg märke till fågatan som leder boskapen mellan åkrar och ängar från tomtmarken ut på betesmarken med nummer 49. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv G49-25:3.

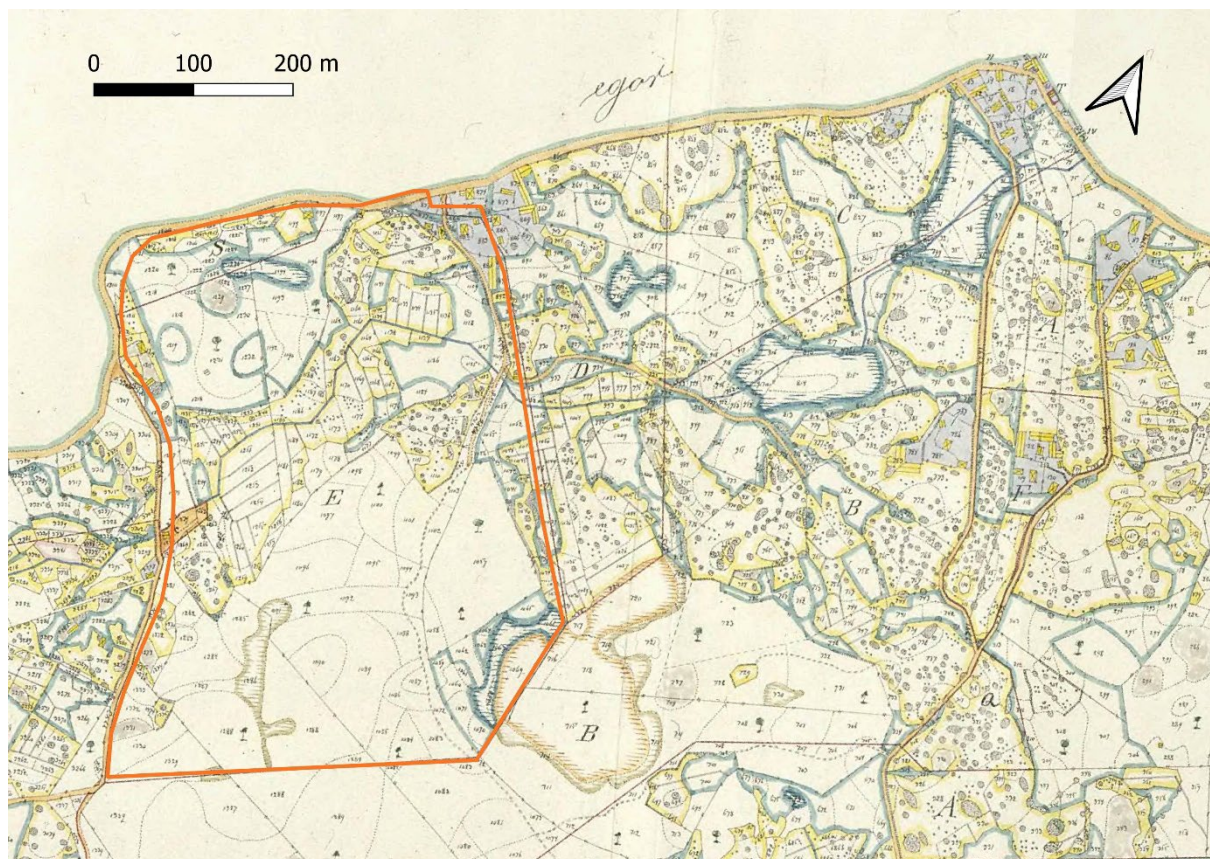
Tabell 1. Beskrivning av marker under storskiftet som ligger inom reservatet.

Littera	Markslag	Beskrivning
2	Åker	Landsvägsgärdet, stenbunden svartmylla
8	Åker	Stenhorfvan, sämre jord
9	Åker	3 stycken gatelyckorna Do
21	Åker och äng	Stenhagelyckorna, nyodlad örjord
22	Äng	Wedkärret, moss och litet hårdvall
23	Äng	Grindkärret, Do samma slag
24	Äng	Gatehagen, starr och hårdvall
49	Hagar och skog	Hästhagen, god betesmark föder årligt 90 kor (ca 52 hektar)
51	Hagar och skog	Stenhagen, god mark (ca 2 hektar)
57	Hagar och skog	Gatemarken och svinallen

Vid storskiftet 1778 låg reservatsområdet i utkanten av byns åkerområde. I beskrivningen står att "Krokshults by, består av 2 halva hemman, Norr- och Södergård, hvilka alla tider varit åtskillde med ägora uti åker, äng och skog, medelst den så kallade Sörbovägen... ". Åkrarna brukades i ensäde och gav mellan 4e och 5e kornet, dvs för varje utsädd tunna man under medelmåttiga år skörde fyra eller fem tunnor. Södergårdens totala åkermark var ca 16 hektar och skörden kunde beräknas till ca 150

tunnor årligen.⁶ Ängsmarken var tolv gånger större än åkermarken och marken som betecknades backar och skog, dvs betesmarken, var allra störst (Tabell 2). Fem torp, varav ett var ryttartorp, fanns på ägorna. Under de kommande hundra åren skulle åkermarken komma att mångdubblas och ängsmarken minska genom att ängsmark stenröjdes och odlades upp.

Det är ingen tvekan om att detta är en bygd där boskapsskötseln är oerhört viktig för försörjningen. I storskiftesakten nämns också att gården hade en skvaltkvarn och att hemmanet nyttjade fiske i sjöarna Kroksjön och Illern.

Figur 6. Naturreservatet Krokshult (röda linjer) i karten från laga skifte 1896. Jämfört med Figur 5 ser vi framför allt att åkrarna (gula fält) har utökats sedan 1778. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv G49-25:4.

Under 1950-talet övergick ängsmarken i nordvästra delen av reservatet till betesmark. I mitten av 1960-talet överfördes de åkrar som togs upp på artonhundratalet och som inte låg på sankare, dikad mark till betesvall.⁷

Tabell 2. Historiska arealuppgifter för Krokshult södra gård.

	Åker (hektar)	Äng (hektar)	Backar och skog / avrösningsjord (hektar)	Summa
1778, storskifte	16	203	475	695
1896, laga skifte	89	105	535	729

⁶ I själva verket varierade förstas skördarna. Vi får också räkna med att åkermark kunde trädas även i ett ensådesjordbruk.

⁷ Ur reservatets skötselplan.

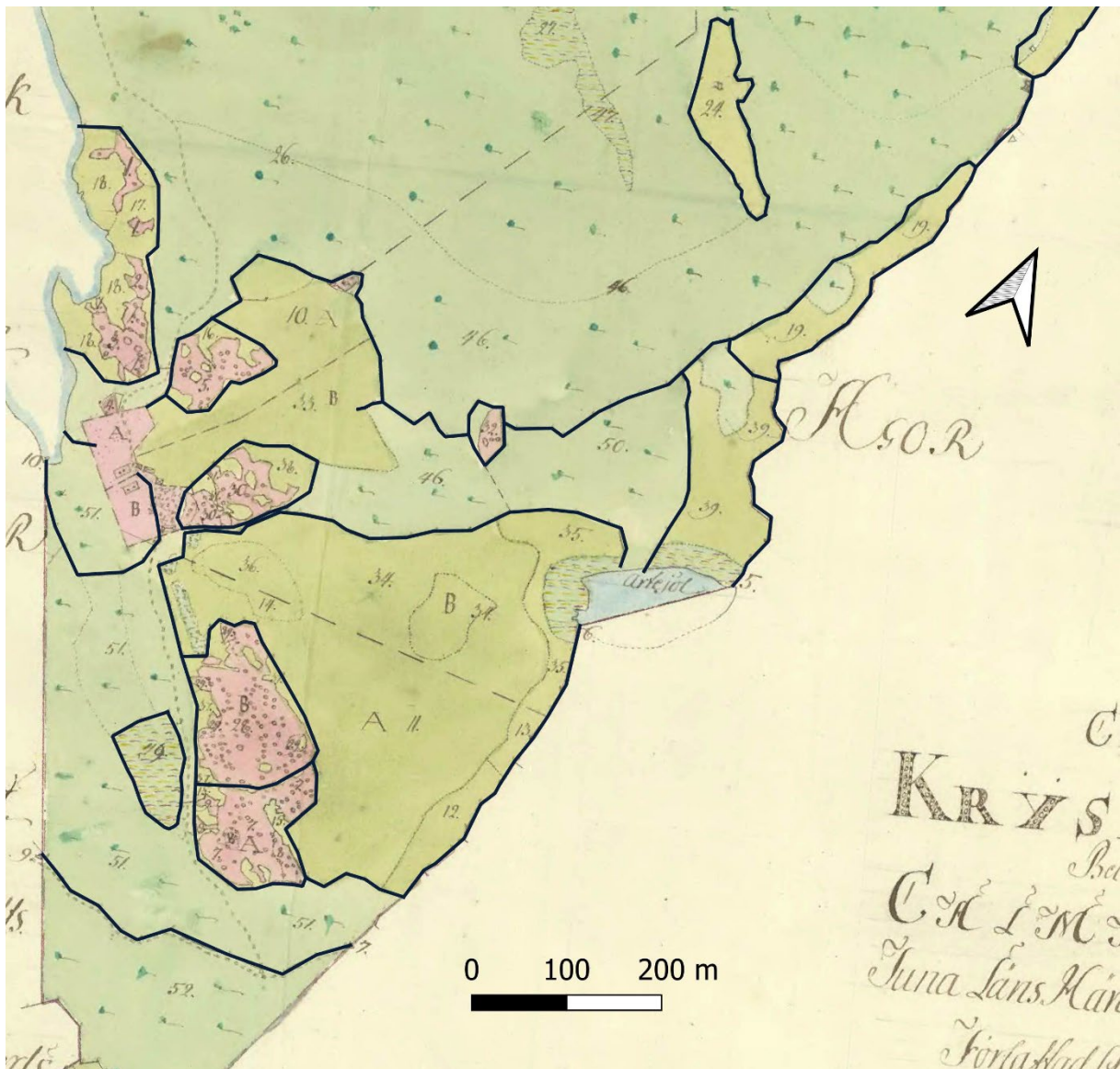

Figur 7. Ekonomiska kartan från 1945, med naturreservatet Krokrhult (röda linjer).

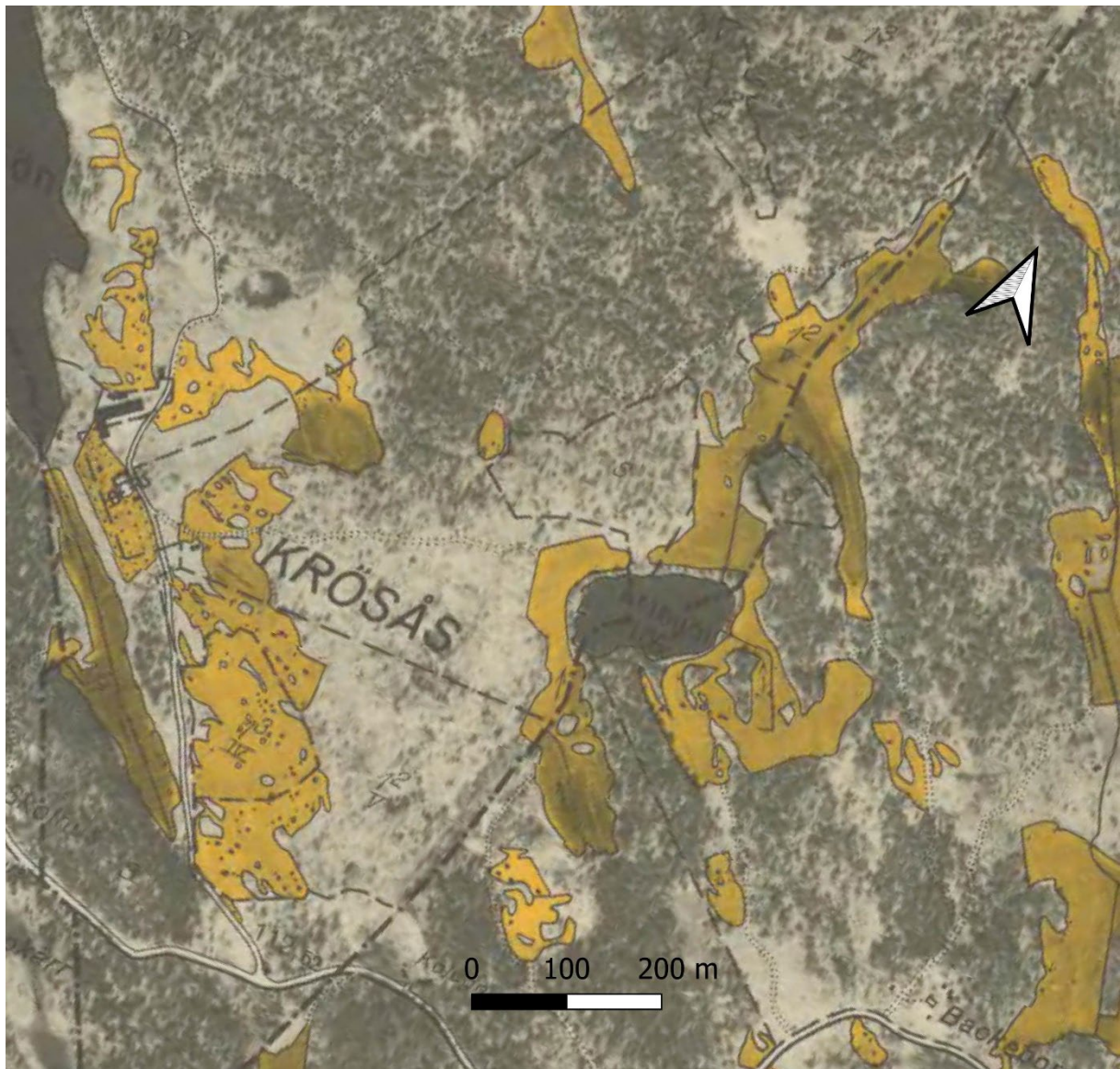
Idag brukas fortfarande de två tidigt upptagna åkrarna samt den åkermark som upptagits senare på sankare marker. I södra delen av reservatet finns ett par mindre åkerytor som brukas utan konstgödning och bekämpningsmedel. Ett par mindre ytor slås, medan resterande delar av reservatet betas. Ett fyrtiotal träd, huvudsakligen askar i anslutning till bebyggelsen, hamlas regelbundet. De äldre landskapselementen är lätta att uppleva då mycket är bevarat. Det ligger t ex ett stort antal röjnings- och odlingsrösen kvar i åker och hagmarkerna, medan även stensträngar kan påträffas. Området innehåller även rikligt med trädgårdsgårdar.⁸

⁸ Ur reservatets skötselplan.

Krösås – historisk markanvändning

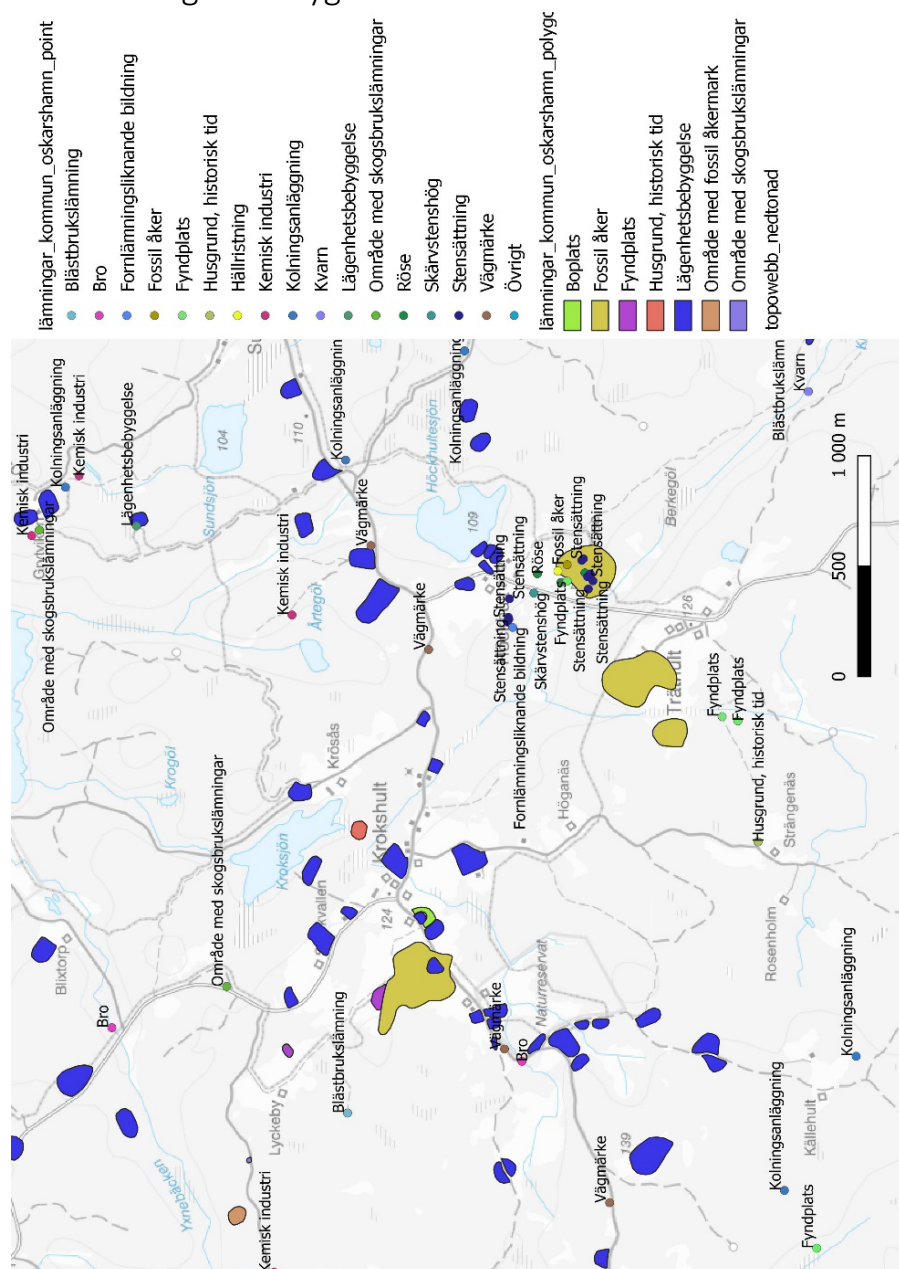

Figur 8. Storskifte 1797, åkermark är rosa fält, ängar är grön gula fält, ljusare grönblå fält är skog och betesmark. Den största delen av betesmark/skog ligger norr om kartutsnittet. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv G49-26:1.

Figur 9. Ekonomisk karta från 1945 över Krösås inägor.

Fornlämningar Bråbygden

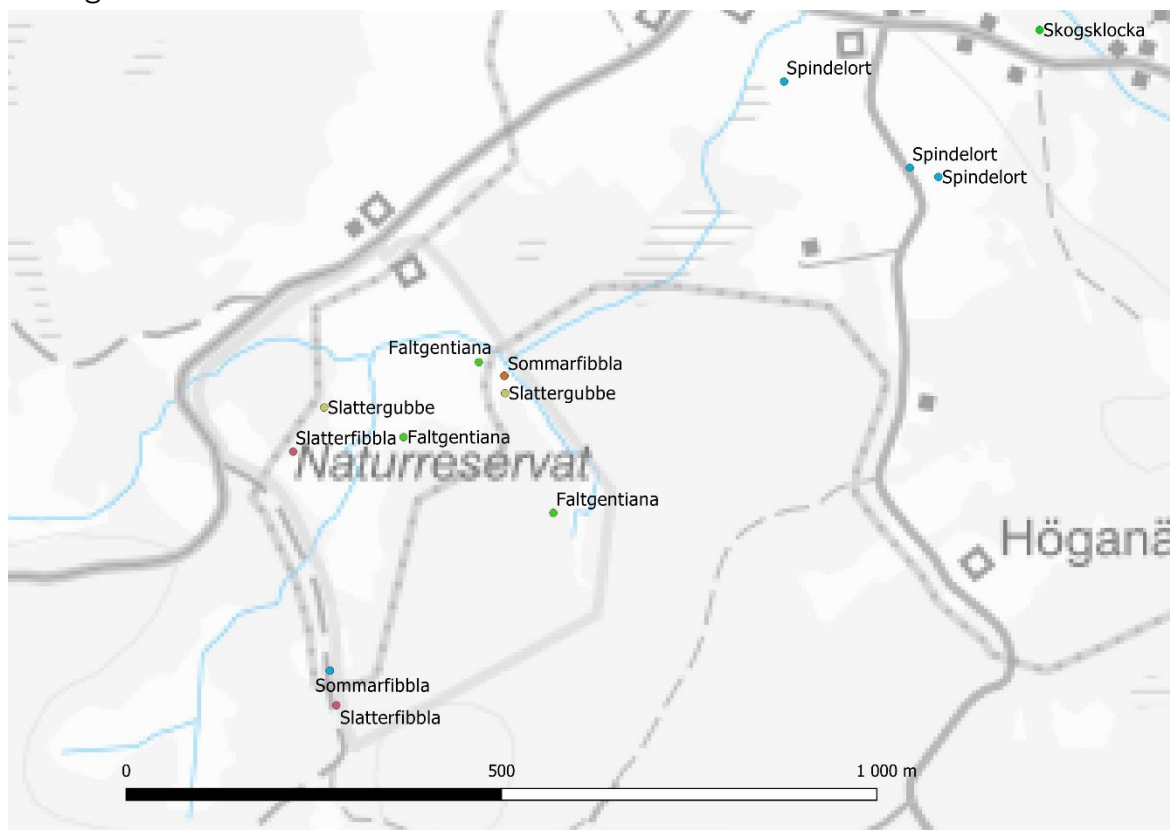

Figur 10. Registrerade fornlämningar kring Krokshult och Krösås (ej linjeobjekt). Punktojekt har etikett i kartan. Polygonernas förklaring, se legend.

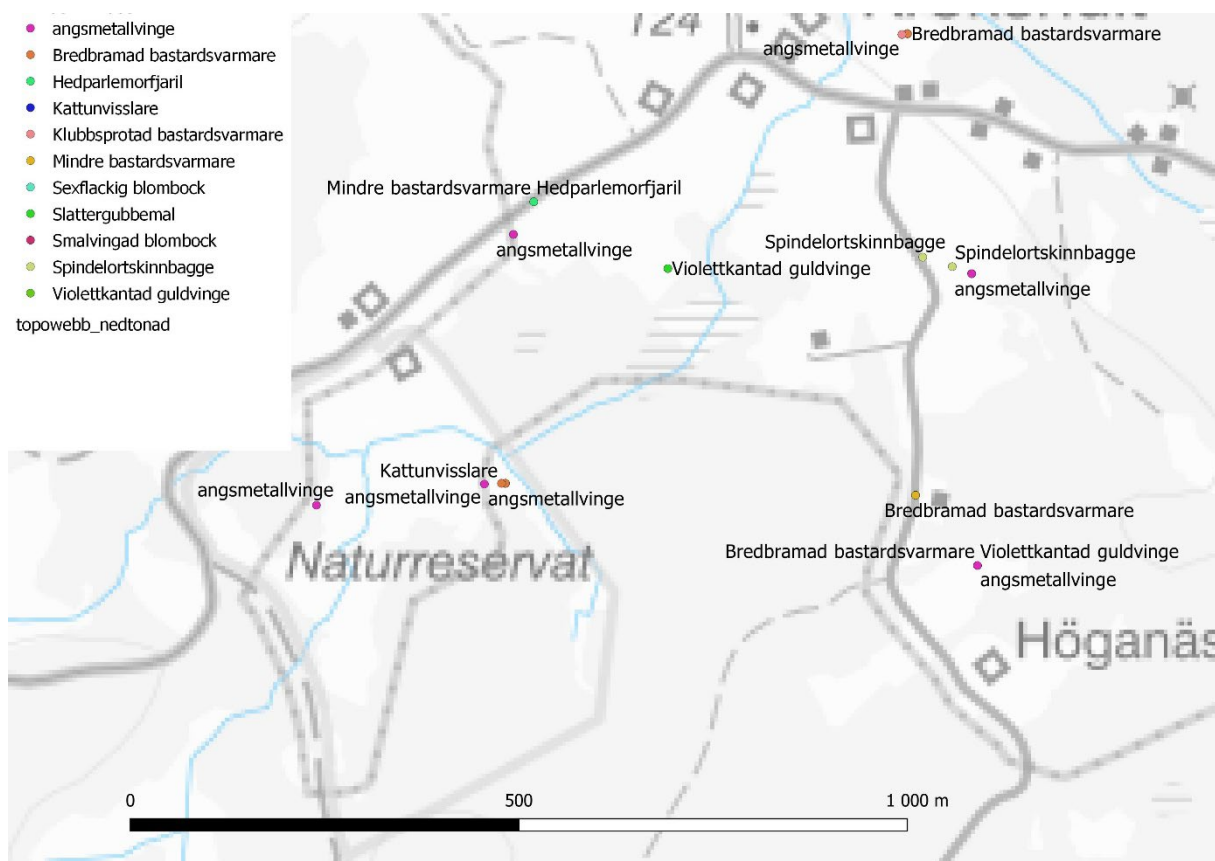
Inom Krokshults reservatsområde finns tre bebyggelselämningar i fornlämningsregistret. Strax väster om gården finns en lämning i form av en husgrund med spismursröse efter en linbastu (Raä nr Kristdala 92:1). Grunden är tydlig och åskådliggör en del av byns kulturhistoria. Ytterligare lite längre västerut finns en husgrund med skorstensstock efter ett sentida torpställe, Paulilund, som revs på trettioalet (Raä nr Kristdala 90:1). Ett par hundra meter söderut, vid västra reservatsgränsen, finns lämningar efter torpet Bygget som är från tiden kring förra sekelskiftet och bara beboddes under ett par generationer (Raä nr Kristdala 87:1). Kvar av torpet finns en husgrund med spismursröse och källargrop med kallmurade innerväggar. Strax söder om huset låg ladugården, av vilken inga synliga spår finns kvar idag (Figur 10).⁹ Även vid Krösås finns lämningar efter tidigare bebyggelse.

⁹ Ur reservatets skötselplan

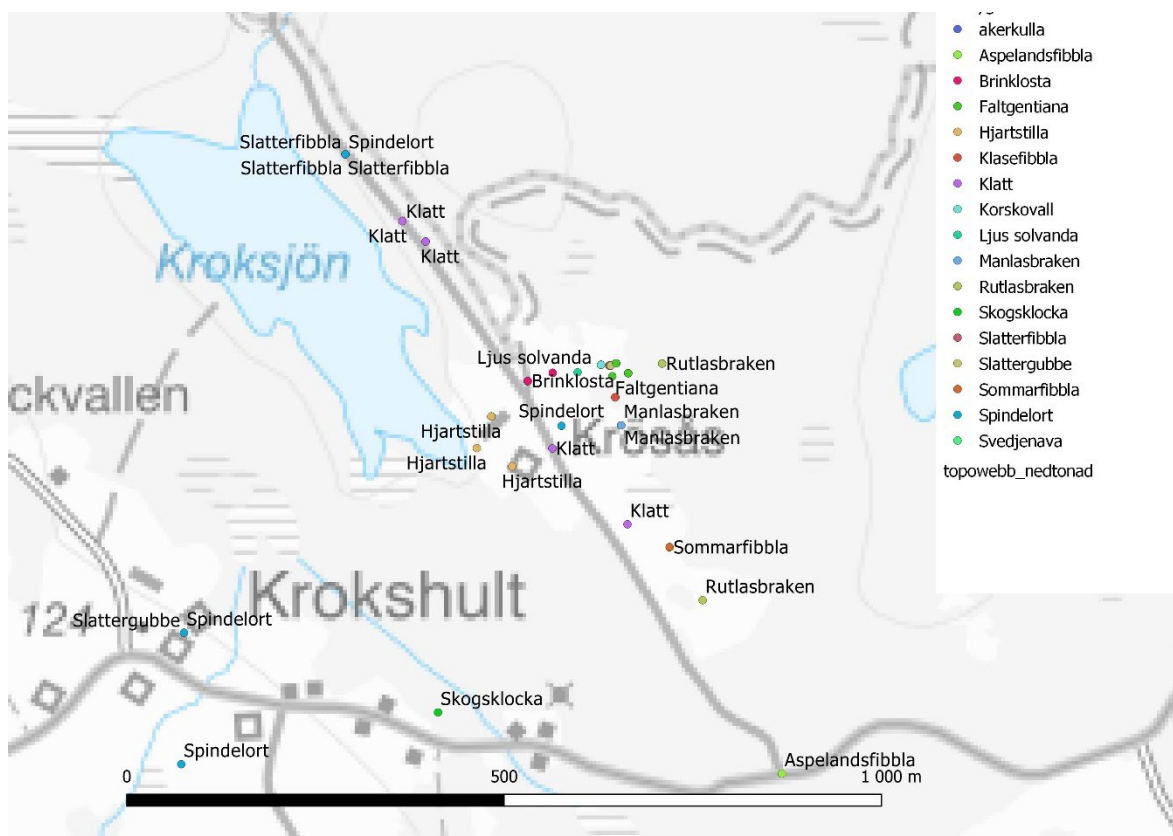
Biologiska värden

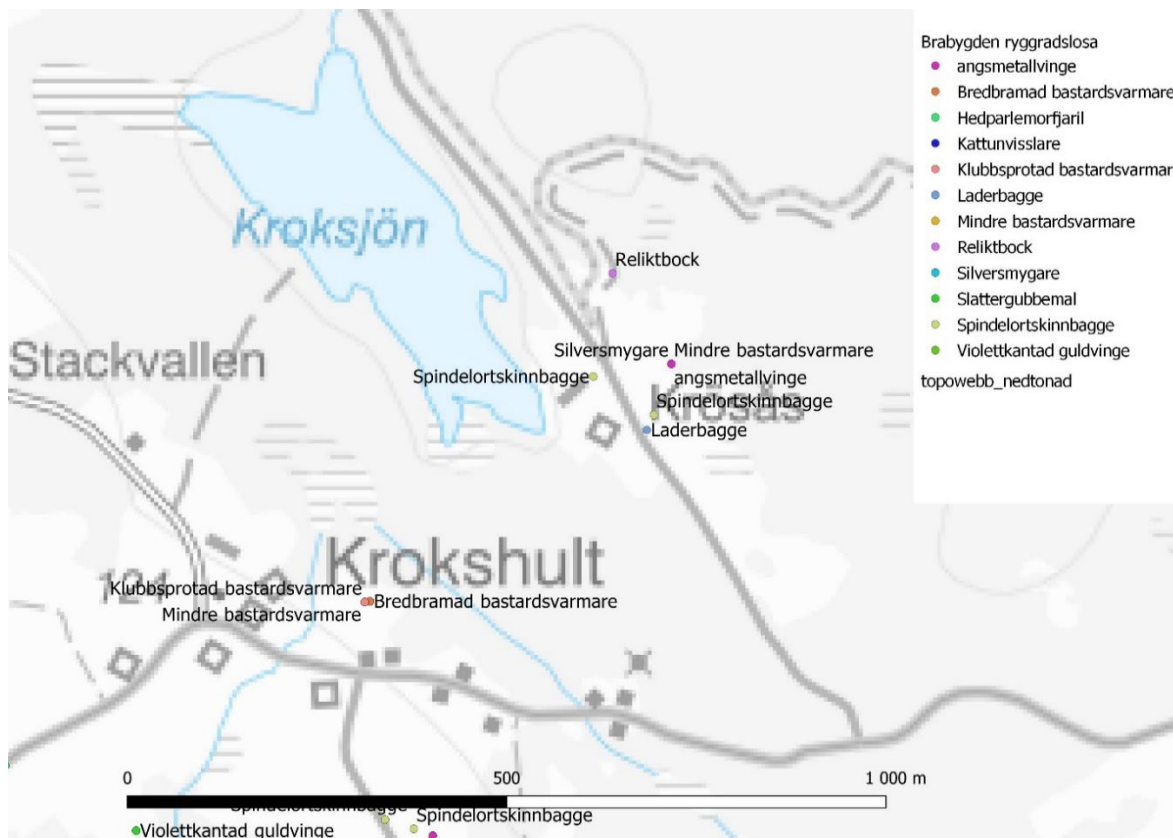
Figur 11. Rödlistade kärlväxter i Krokshult, från artportalen 2000-2022.

Figur 12. Rödlistade kärlväxter i Krokshult, från artportalen 2000-2022.

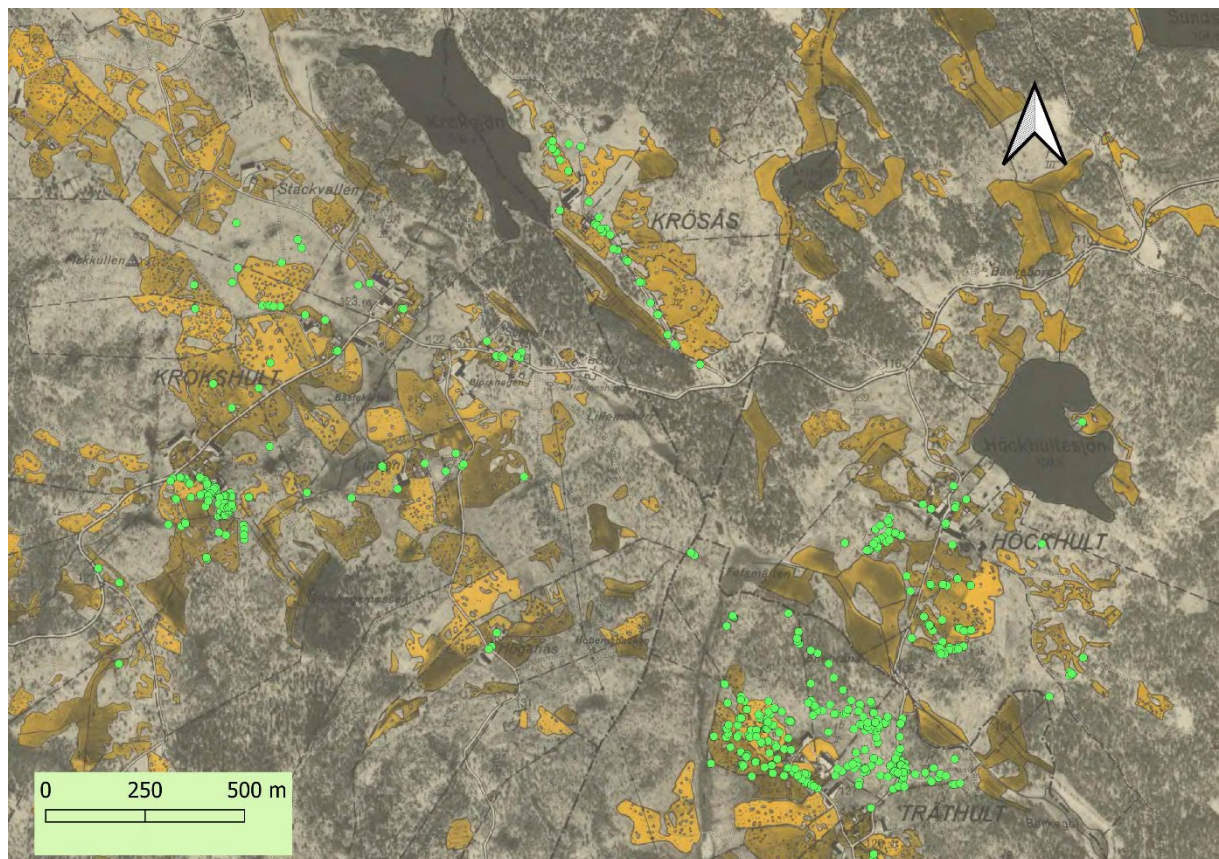

Figur 13. Rödlistade kärlväxter i Krösås, från artportalen 2000-2022.

Figur 14. Rödlistade kärlväxter i Krösås, från artportalen 2000-2022.

Hamlade träd

Figur 15. Hamlingsträd kring Krokshult och Krösås. Källa: länsstyrelsen i Kalmar län.

Stensjö by

”Stensjö by i Döderhults socken, Kalmar län, är en oreglerad klungby som aldrig har genomgått laga skifte. År 1951 lades det sista jordbruket ned till förmån för endast skogsbruk vilket fick till följd att åkrar, hagar och ängar växte igen. Stensjö by förvärvades 1960 av Vitterhetsakademien och då inleddes en omfattande restaurering av marker och byggnader. Genom avverkning, slyröjning, åkerbruk, slåtter och bete, samt omfattande restaureringar av byggnader strävade man att återskapa det landskap som fanns före industrialismen.”¹⁰

Stensjö är både väl beforskad och beskriven by, så det finns goda möjligheter till att fördjupa sig för den som vill.¹¹ Stensjö är också plats för pågående historiska och biologiska forskningsprojekt. Det ligger helt i linje med intentionen att *Stensjö ska vara ett kunskaps- och utvecklingscentrum för historiskt landskapsbruk och biologiskt kulturarv*. I detta material använder vi främst information som sammanfattats i skötselplanen och förslag till skötselplan, tillsammans med en del grundmaterial i form av kartor och inventeringar.¹²

Det övergripande syftet med reservatet är att bruka, levandegöra och för framtiden bevara ett värdefullt kulturpräglad landskap i en småländsk skogsby och berättelserna om de människor som bott och verkat där vid tiden kring sekelskiftet 1900. Detta ska ske genom att marker och bebyggelse ska hävdas och skötas på ett sådant sätt att det ger en bild av hur en skogsby i Småland fungerade vid tiden runt sekelskiftet 1900.

Figur 16. Foto Stensjö by från söder (bild 69).

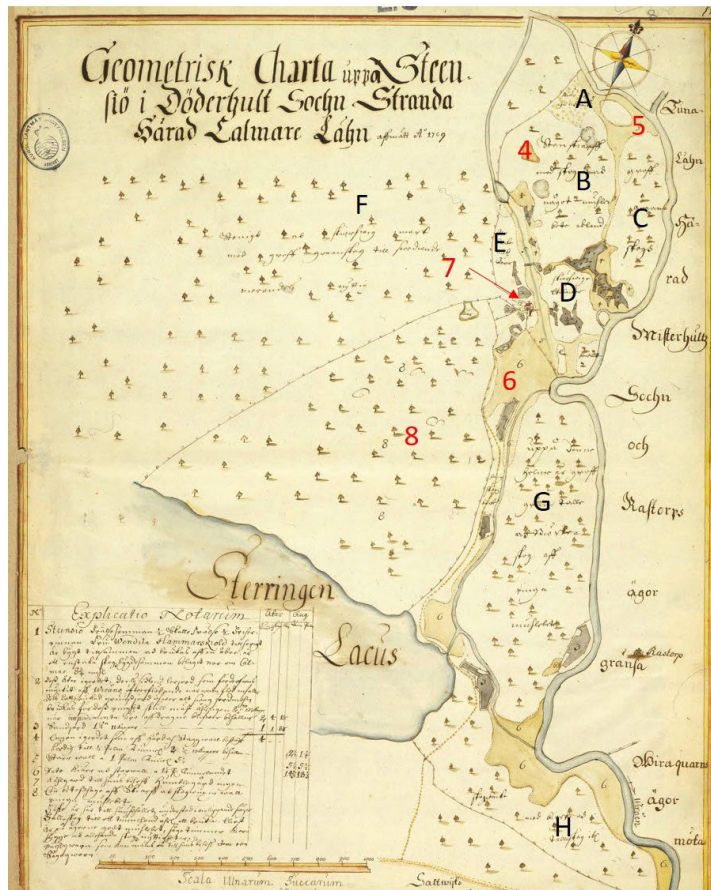
¹⁰ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020.

¹¹ T.ex. Roeck Hansen, B (red.). 2008. Stensjö: en småländsk småbrukarby under förindustriell tid, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien; Johansson M, Jonsson M. 2017. Stensjö by : Byggnadsinventering och bebyggelseanalys. Kalmar läns museum, Bebyggelseenheten; Ljung T. 2018: Biologiskt kulturarv på utmarken i Stensjö by; Nilsson H. 2017. Fornminnesinventering Stensjö 2017; Flinck M. 2021. Trädgårdarna i Stensjö by. KVA; Widgren M. 2019. Landskapet som kulturminne: Vägval i förvaltningen av Stensjö by. KVA årsbok.

¹² Aronsson, M. 2018. Förslag till skötselplan för inägomarken på Stensjö by; KWA & länsstyrelsen i Kalmar län. 2020. Skötselplan för Kulturresevatet Stensjö by, Oskarshamns kommun.

Historisk markanvändning

Gården Stenzö under godset Grönskog i Fliseryds socken finns belagd i text från 1351. Ortnamnet syftade förmodligen på den steniga "ö" som var kringfluten av Virån i öster och stråk av sankar ängar i väster. Bebyggelsen kan alltså antas ha legat på höjderna öster om den nuvarande byn. När Stensjö karterades 1709 ägdes den av Wendela Hammarskjöld. Av kartan framgår att moderna kring Virån var en viktig anledning till byns lokalisering (Figur 17).¹³ Åkern utgjordes då av endast 3 tunnland och 5 kappland. Åkermarken var uppdelad på 8-9 åkrar som brukades i ensäde. Åkermarken låg inom samma hägnad som ängsmark (nr 4, 5, 6), betesbackar och skog.

Stensjö frälsehemman ½ skattefrelse ½ friherinnan fru Wendela Hammarskjöld tillhörigt är bygt tillsammans och brukas aff en åboo...

- A. Kärr med ahl och biörk
- B. Stenskärrff med skog och något muhlbete ibland
- C. Grof graan-skogh
- D. Skärfvige ekebackar
- E. Sten backe med
- F. Stenigh och skierfvig mark med groff granskog till svedlande mindre nyttug
- G. Uppå denne holme är groff gran tall och biörke skog aff ringa muhlbete
- H. Skogbacke med biörke och tallskog ibl

4. Engien i gerdet som aff hård och staggvall..

5. Starr vall ...

6. Dito kiärr och starrvall..

7. Kååhlgart till husbehoff, humblegård ingen vall ringa muhlebet

Fiske är här till huusehällets understod i omliggande siögar. Fälleskog till ett tunnland åhrl att bruka. Eliest är på ägora godt muhlebet, sågetimmer ... miöhlqvarn som kan malas till huus behof item en sågqvarn

Figur 17. Geometrisk karta över Stensjö by 1709. Bebyggelsen är placerad för att få tillgång till de viktiga moderna kring Virån. Ån gav också kraft till kvarnar och såg samt fiskevatten. Betesmarkerna i väster är inte karterade på denna karta.

Vid nästa tillfälle då det är möjligt att skaffa sig en bild av Stensjö's markanvändning, årtiondena runt 1800, har såväl åker som äng expanderat kraftigt. Den gamla gränsen mellan inägor och utmark var förmodligen fortfarande märkbar i landskapet. På det stora gamla inägoområdet i öster låg åker och äng fortfarande i samma gärde (Figur 18, Figur 19). Men på den gamla utmarken i väster och sydväst har ett stort antal åkerlyckor och hagar tagits upp.¹⁴ Åkerns odlingssystem framgår inte av storskifteskartan, men i ett arrendekontrakt från 1800-talets slut

¹³ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020

¹⁴ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020

framgår att åkern hade övergått i ett slags växelbruk där 1/6 av åkern var trädad, 2/6 med insått gräs, 2/6 med vårsäd och 1/6 med höstsäd 1/6.¹⁵

Tabell 3. Arealuppgifter för Stensjö by. Källa Roeck Hansen, B. 2008. Stensjö : en småländsk småbrukarby under förindustriell tid, s. 61.

	Åker (hektar)	Äng (hektar)
1300-talet	0,38 (= 2 spannland)	
1538	1,33	
1709	1,6	5,7
1815	24	

Under 1800-talets senare del skedde dock en radikal omvandling av markanvändningen. Sjösänkningar och dräneringar av våtmarker möjliggjorde uppodlingar till åker både av tidigare sidvallsängar, men även på annan myrmark.¹⁶

Stensjö by skulle laga skiftas kring 1850. Delägarna i Stensjö 1 protesterade och önskade inget skifte, medan delägarna i Stensjö 2 ville skifta. Det resulterade i att endast Stensjö 2 skiftades och därför finns endast karta över hälften av Stensjö bys ägor från denna tid (Figur 20). Därmed kom också det gamla bebyggelseläget att förbli orört och den gamla bebyggelsen att bevaras.¹⁷

Stensjö var vid denna tid en relativt stor och folkrik by. Som mest hade byn 166 invånare. Husen i byn renoverades och byggdes till och många nya hus kom att uppföras som en följd av jordbrukets expansion och den växande befolkningen. Under denna tid formas byggnadernas utseende och utformning och då får Stensjö i någon mening det månghussystem som vi idag uppfattar som ett av de mest framträdande ålderdomliga dragen i byns bebyggelsemiljö. Till byn hörde under 1800-talet också ett stort antal torp på utmarken och väster om byn låg tre backstugor.¹⁸

Från 1900-talets början skedde en nedgång i befolkningen och på 1930-talet fanns endast två brukningsenheter kvar i byn. Den sista av dessa slutade att drivas som jordbruk 1951. När Vitterhetsakademien tog över som ägare 1960 restaurerades byggnader och marker och det omfattande systemet av hankädesgårdar restaurerades och nya uppfördes. I dag hävdas på Stensjö ca 16 hektar åker uppdelat på 31 skiften, varav många är mycket små (0,1 till 0,3 hektar) i jämförelse med vad som hävdas på annat håll i trakten. Samtliga dessa är nu brukade som fodervallar.¹⁹

¹⁵ Arrendekontrakt för Erland Jonsson i Långsjömåla 1888. Refererat i: Roeck Hansen, B. 2008. Stensjö : en småländsk småbrukarby under förindustriell tid, s. 62.

¹⁶ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020

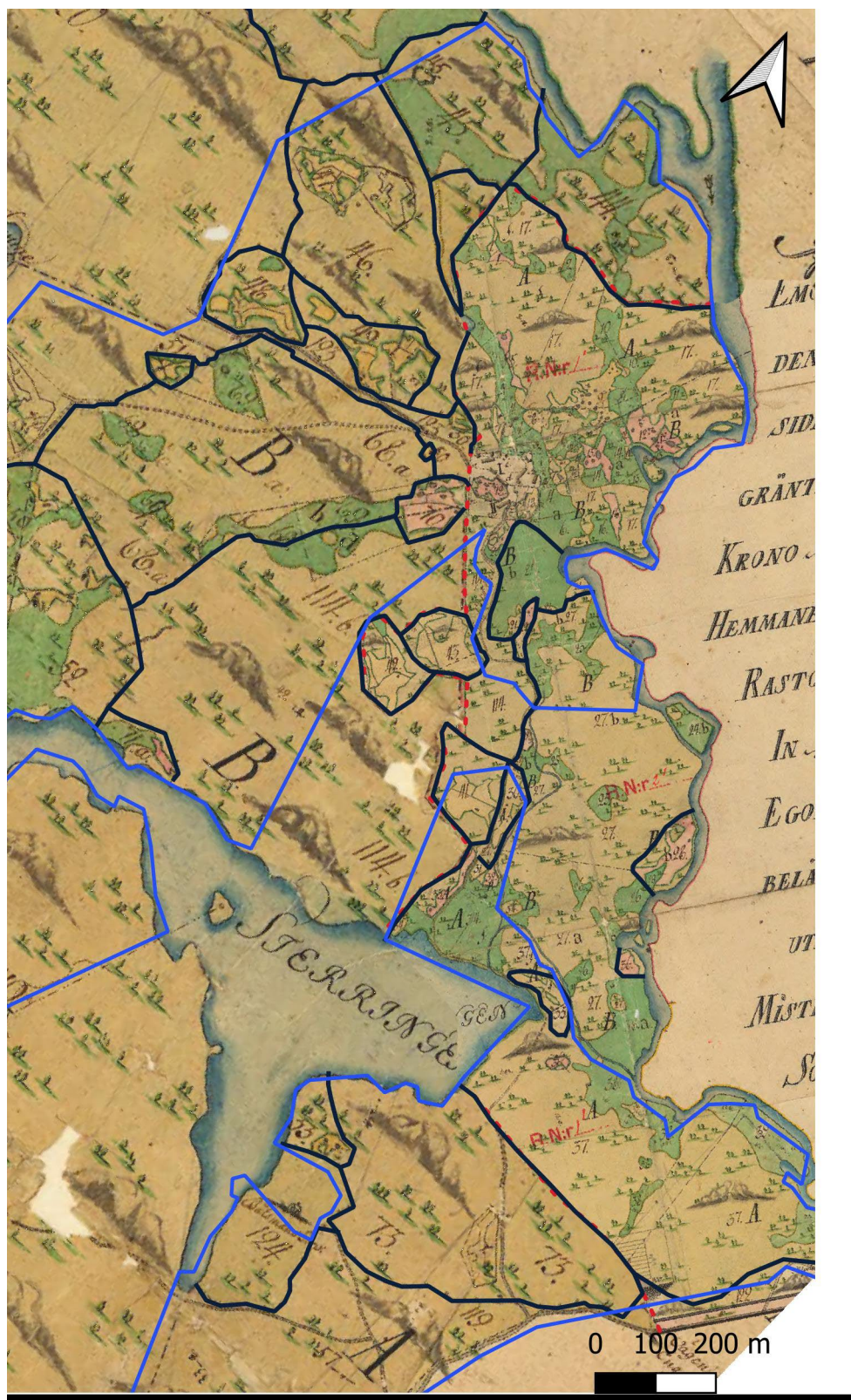
¹⁷ Roeck Hansen, B. 2008. Stensjö : en småländsk småbrukarby under förindustriell tid, s. 63-65.

¹⁸ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020

¹⁹ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020

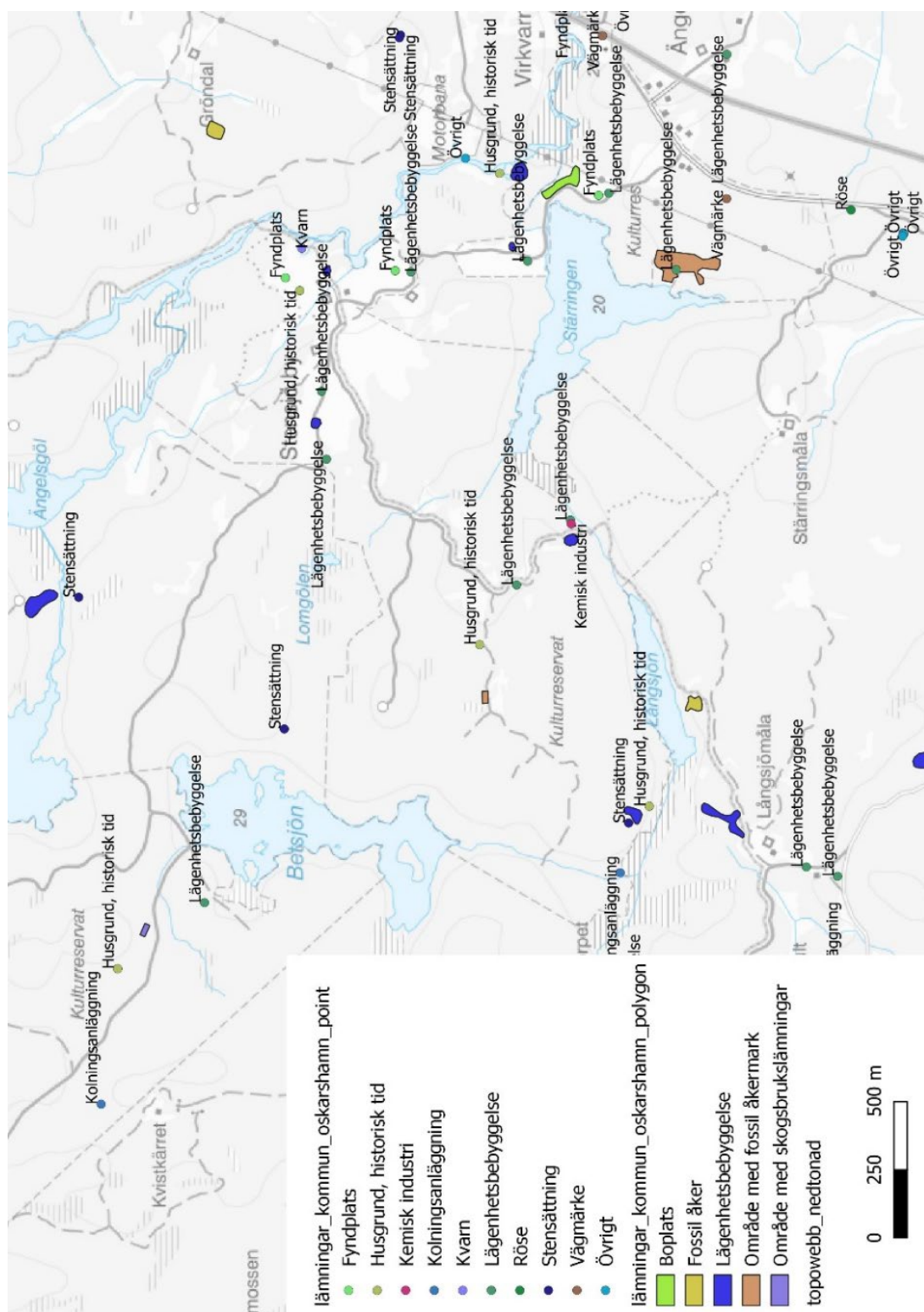
Figur 18. Stensjö bys inägor vid storskifte 1792. Virån slingrar sig i byns östra gräns. Åkrar är antingen gula eller rosa, ängarna mörkt gröna. Även utmarken karterades (se Figur 19).

Figur 19. De inägonära markerna av Stensjö by vid storskifte 1797. Kartan över inägomarken på Figur 18 har klippts in (gränsen är rödstreckad). Reservatsgränsen är blåmarkerad och hägnader förstärkta med svarta linjer. Källa: Lantmäterimyndigheternas arkiv 08-dod-53.

Figur 20. Del av laga skifteskarta för Stensjö nr 2. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv G12-66:6

Figur 22. Registrerade fornlämningar kring Stensjö by. Punktojekt har etikett i kartan. Polygonernas förklaring, se legend.

Biologiska värden²¹

Stensjös inägor är ett utpräglat mosaiklandskap där de olika markslagen utgör ”mosaikbitarna”. Detta ger utomordentliga förutsättningar för stora naturvärden. Stensjös naturbetesmarker hyser en för regionens skogsbygder karaktäristisk hävdberoende flora. Så finns här t.ex. förutom de välkända och typiska ängs- och betesmarksarterna gullviva, liten blåkllocka, prästkrage, gulmåra dessutom rikligt med jungfrulin, solvända, kattfot, backklöver och stagg, som är karaktäristiska för ett hävdad ängs- och beteslandskap i regionens skogsbygder. Dessutom finns ett antal karaktäristiska ängsskogsarter som t.ex. natt och dag (svenske soldaten), vippärt, ving-vial och nässelklocka. Vissa arter kan aktivt eller passivt förts in av människan. Bondens öppnande av landskapet och den fortsatta markanvändningen och hävden har sedan gynnat arternas spridning och utbredning. Kunskapen om den tidigare åkerogräsfloran i Stensjö är mycket begränsad.

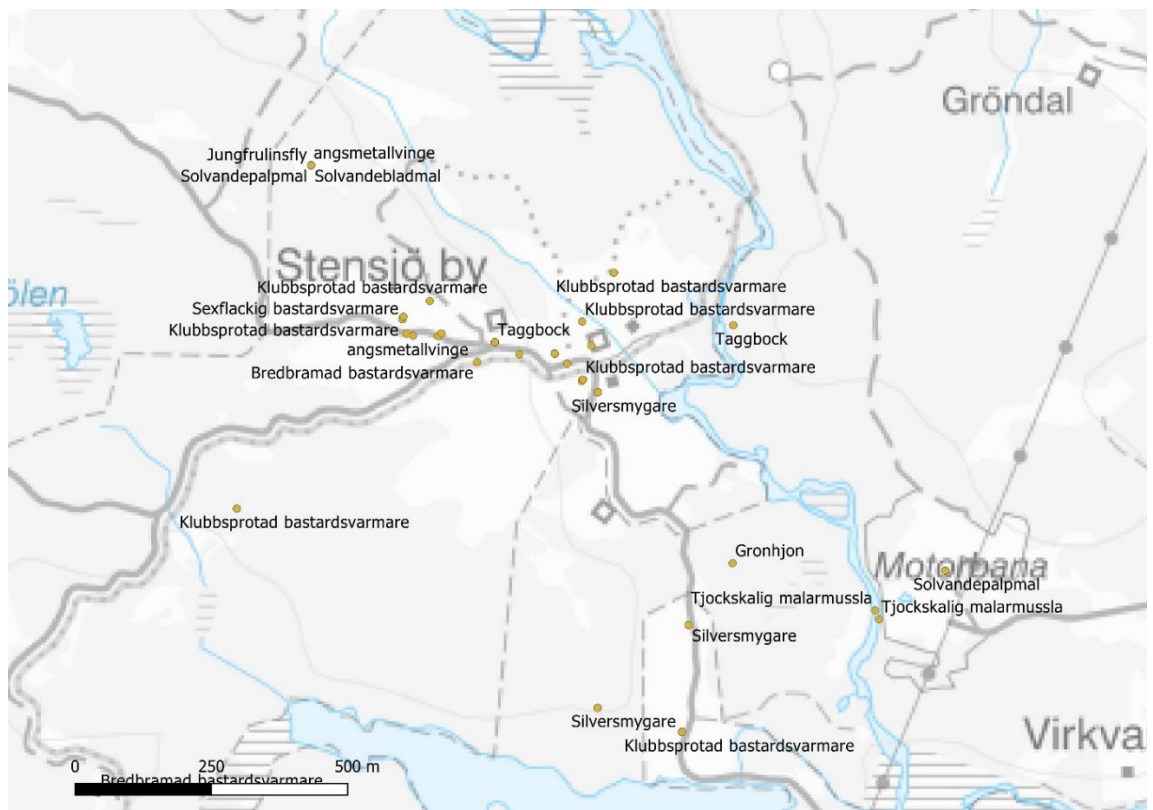
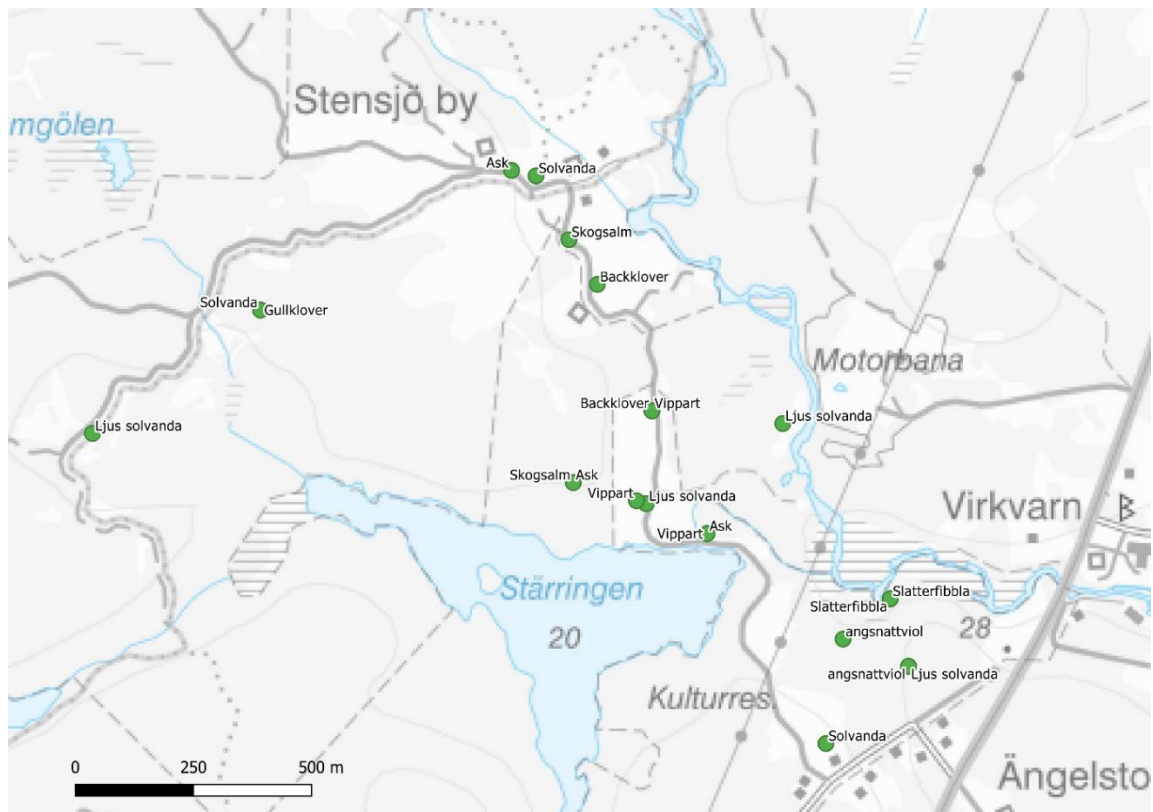
Träd- och buskskiktet hyser också för regionens skogsbygder karaktäristiska arter; björk, en och ek samt ett stort antal gamla tallar. Ädellövträden domineras av ek och lind. Till det biologiska kulturarvet på Stensjö ska också räknas hamlade träd i dagens betesmark, på åkerholmar och i åker- och vägrenar och inte minst de många fågelbärsträden och äppelträden ute markerna, varav en del förefaller vara vildaplar och andra sötäpplen.

2017 år genomförde Tomas Ljung en inventering av biologiskt kulturarv på utmarken till Stensjö by. Det rör sig bl.a. om bleckade träd, ljusträd, tallstubbar med brandspår, lindar vid torpgrund, ekar, hasselrunnor och gamla slätterkärr. Ljungs inventering är en rik källa i skärningspunkten mellan biologi och kulturhistoria och ger en bred bild av utmarkernas utnyttjande (Ljung 2018).

Den artrika floran och de gamla träden skapar stora förutsättningar för en artrik insektsfauna. Bl.a. har olika arter som ekoxe, taggbock väddsandbi och flera olika arter av bastardsvärmare noterats vid fältarbeten i Stensjö. Bland de rödlistade arterna kan också nämnas fjärilar som är specialiserade på hagmarksväxter som jungfrulin och solvända. Det gäller t.ex. jungfrulinfly och solvändenbladmal. Huggormen är mycket vanligt förekommande och den sällsyntare hasselsnoken noteras vid flera tillfällen varje år.

På Stensjös marker har hela 64 rödlistade arter hittats sedan 1990 enligt artportalen. Av dessa är knappt hälften knutna till det öppna odlingslandskapet t.ex. betesmarker och vägkanter. Resterande arter är knutna till skogsmark eller träd i hagmark. På Stensjös utmarker finns skogspartier som även innehåller arter knutna till naturskog t.ex. den ovanliga gränstickan. Kanske kan det tyda på att det genom historien också funnits otillgängliga mindre partier långt från byn som inte använts i så stor utsträckning och fått vara mer orörda.

²¹ Ur skötselplan för kulturresevatet Stensjö by 2020

Manual till att använda historiska kartor under kursen

För att tolka biologiskt kulturarv är det en stor fördel att kunna se var vi befinner oss geografiskt i det historiska landskapet. Det är verkligen ögonöppnande och bidrar till att fördjupa både kunskap och frågor när en står i fält att veta vilken sida om stängslet det är, ifall det är åker, äng, en gammal tomt eller betesmark.

Vi har därför förberett möjligheten att använda historiska kartor i mobiltelefon eller padda under kursen, för den som vill. Vi kommer att använda flera av dessa kartsnitt i fält under kursen och även diskutera vilken slags information som går att utläsa, vad som inte går eller kräver lite extra funderande.

Det finns två sätt som kompletterar varandra: Kartbild.com och egna georefererade kartor. Dessutom är det användbart att ha tillgång till registrerade fornlämningar. Dessa finns via Fornsök (<https://app.raa.se/open/fornsok/> spara genvägen till mobil/padda), och appen Fornfynd.

Kartbild.com

Kartbild.com är en webbtjänst som skapats av Anders Ekholm i Knivsta. I kartbild.com finns satellitbilder, flygbilder, ekonomiska kartan, häradskartan, generalstabskartan, terräng karta mm. Med platstjänster påslagen syns positionen i kartan. Bekanta dig gärna med den här i förväg och läs på instruktioner och användarrättigheter.

<https://kartbild.com/#15/56.4058/14.7097/0x4>

Georefererade kartor från lantmäteriet, i Avenza maps

Vi kommer att använda ett antal historiska kartor i fält som vi laddat hem från lantmäteriets historiska kartor. <https://www.lantmateriet.se/sv/kartor-och-geografisk-information/historiska-kartor/> Dessa kartor finns med i fältmaterialet som du förväntas skriva ut och ha med i fält. Förutom själva kartbilden är det förstås viktigt att konsultera vad lantmätaren skrivit om den mark vi befinner oss i den tillhörande textbilagan, Notarum Explicatio, som till en del finns samlad i detta häfte.

För att underlätta att följa med i fält var vi befinner oss i det historiska landskapet har vi förberett georefererade kartor som går att ha med i fält, i mobiltelefon eller Ipad. Det är en rekommendation (men inget krav) att använda dessa kartor. Beskrivningen här gäller den metod som vi använt själva, men det finns säkert andra sätt.

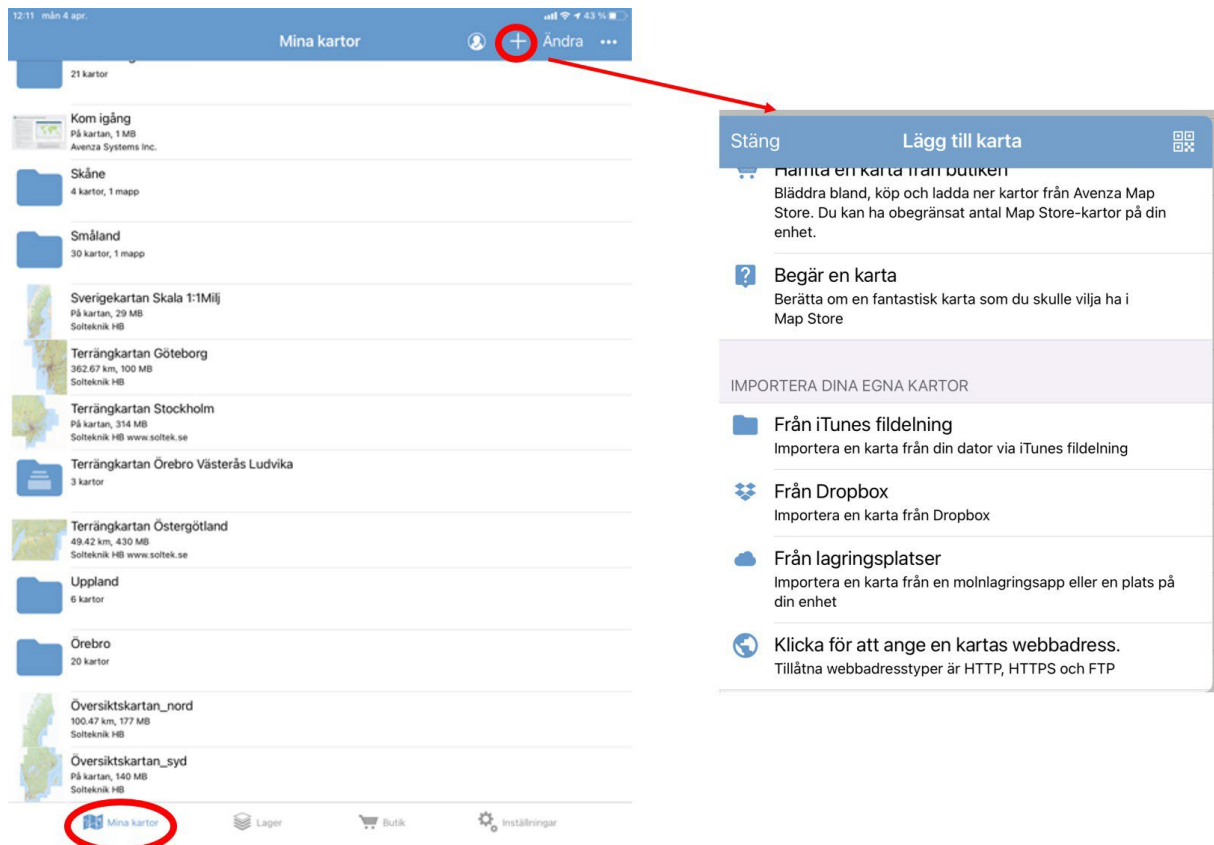
Vi använder av appen Avenza maps för Iphone och Ipad. Den finns också för Android. Appen är gratis att ladda ner, liksom att använda upp till tre kartor. Vill en ha fler kartor samtidigt i Avenza behövs ett årsabonnemang som f.n. kostar drygt 300 kr eller mer beroende på vilka funktioner en vill ha. För kursen räcker det gott med gratis-versionen. Du behöver inte ha tillgång mer än tre kartor per dag, och kan därför ladda hem kartorna för dag 1 först och byta ut dem på kvällen inför dag 2.

Ladda hem appen och kartorna i god tid före kursen så att du får det att funka. I dagsläget kan vi bara beskriva just den väg som vi jobbat med. Om du stöter på problem föreslår vi att du söker efter råd via internet.

Gör så här:

1. Ladda hem Avenza maps på den enhet du ska använda i fält.
2. Ladda ner de georefererade kartorna från kurshemsidan och spara ner dem på en plats som du kommer åt via Avenza. Vi har använt Dropbox, men det finns också möjlighet att använda Icloud Drive, OneDrive, Google Drive...

3. I fliken "kartor", tryck på "+" -tecknet. Välj den lagringsplats du sparar ner kartorna och tryck på importera.
4. Nu ska kartan finnas i listan med kartor i Avenza. Du kommer att se den karta du väljer. När du befinner dig inom det geografiska området som kartan visar, är din position markerad med en blå plupp.

Övrigt

I Avenza maps är det möjligt att registrera spår och lägga in waypoints med information. Dessa hamnar i lager (som går att koppla till olika kartor) men sparas bara i din enhet. Om du vill använda informationen du samlat in kan den exporteras till någon molntjänst och sparas på en plats som du väljer.

Det går också att köpa bakgrundskartor, t.ex. terrängkartor från Avenzas butik.